

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1951-1952

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1951

I årets løb

Historisk forenings generalforsamling afholdtes d. 3. marts 1951.

Valgene var genvalg.

Efter generalforsamlingen var der foredrag af Farums kendte lokalhistoriker, gårdejer Karl Larsen, Solvang. Karl Larsen fortalte om sit arbejde med at udrede sit sogns historie. især omkring udskiftningstiden, og fremdrog ting fra den gamle sognefoged Lars Nielsens dagbog, der er skrevet sidst i 1700-tallet. (Lars Nielsen var sognefoged i Farum og boede i Stavsholt.)

Dagbogen fortæller meget interessant om, hvad man dengang kunne få for sine penge, og hvilke midler en jævn bonde rådede over. Et fint historisk dokument.

Igennem forår og sommer har foreningen haft gravearbejder igang. Først i Lille Værløse på hr. slagtermester Kondrups ejendom kaldet Klosterhuset.

Vi var blevet gjort opmærksom på, at der ofte blev fundet munkesten og gamle potteskår på marken ved huset.

En undersøgelse gav til resultat, at der blev gravet en kampestenssat kælder frem. I jordfylden fandtes en del skår af kakler, lerpotter, porcellæn og fajance samt rester af lerstampede vægge.

Fra Nationalmuseet havde vi besøg af flere forskere, bl. a. af dr. Axel Steensberg, der er ekspert i gamle bøndergårde.

Dr. Steensberg udtalte, at kælderrummet med sin tre fags bredde viste os, at det var en betydelig gårds rester, vi stod overfor, måske byens daværende største gård fra 1700-tallet.

Det endelige resultat af udgravningen foreligger dog ikke endnu, idet nogle arkivstudier og flere prøvegravninger i terrænet mangler.

I Kirke Værløse er der også blevet gravet i sommer, og heller ikke dette arbejde er afsluttet. Her meddeles lidt om fundet.

På gårdejer Chr. Mathiesens gård Annexgården fandt gårdens forpagter, Viggo Andersen, nogle potteskår ved at grave et gammelt æbletræ op.

Ved yderligere gravning kom skår af kakler, jydepotter, lurfade og kridtpiber for dagens lys. Stedet har sikkert været losseplads en tid lang, og sandsynligvis stammer tingene fra den gamle præstegårds tid før 1700. Sagernes form og art var omtrent det samme som ved Lille Værløse-kælderen.

Historisk forening har haft tre arrangementer i sommerens løb, en sommerudflugt og to vandreture. Arrangementerne var velbesøgte.

Den første vandretur fandt sted d. 20. maj. Deltagerne mødtes ved Skovbrynets holdeplads, hvorfra turen gik til Svenskevolden. Der blev vist dysser og oldtidsvejspor. Frokosten indtoges på Frederiksdal kro. Derefter var viceskoleinspektør Tandrup, Lyngby, leder på sidste etape, som var Hjortholm ruin og ad Prinsessestien til Lyngby.

Sommerudflugten gik til Jyllinge og Eskildsø. På vejen besøgte vi Knardrup galgebakke, hvor der er udgravet hustomter fra stenalderen, svenskestenen ved Smørum, en langdysse ved Hove og Spraglehøj ved Jyllinge.

Efter forevisningen af kirken spiste vi på hotel Søfryd, hvorefter vi sejlede til Eskildsø med ruinen af den gamle klosterkirke. Endelig var vi en tur rundt i Jyllinge by.

Den sidste vandretur lededes af seminarielærer Grünfeld, Jonstrup, og foregik d. 9. september. Turen gik fra Lille Værløse kroplads ad Søndersøstien nord om søen og ad lejrstien til Kr. Værløse-Jonstrup sognevej, derfra til seminariet og videre gennem Jonstrupvang til Hejrebakken og Ll. Værløse.

På turen fortalte hr. Grünfeld om blomster og planter, foreviste seminariet og gjorde rede for dets historie samt det daglige arbejde på stedet.

I vinteren 1950-51 holdtes i Lille Værløse skole en aftenhøjskole med emnet hjemstavnslære. Det var især historiske emner, der behandlede.

Foreningen har modtaget flere gaver, således fra gårdejer E. Andersen, Vindkildegård, Søsum, en foldebænk og en skrivepult. Fra fhv. gdr. Laurits Andersens dødsbo en trækande til øl, en strygeovn og osteforme. Fra tømmer Alf. Jensen, Bregnerød, en lysestage og en hegle. Fra P. Henrik Petersens dødsbo forskellige ting. Fra Albert Andersen, Skovhus, kaffemaskine, lygte, bøger og billeder.

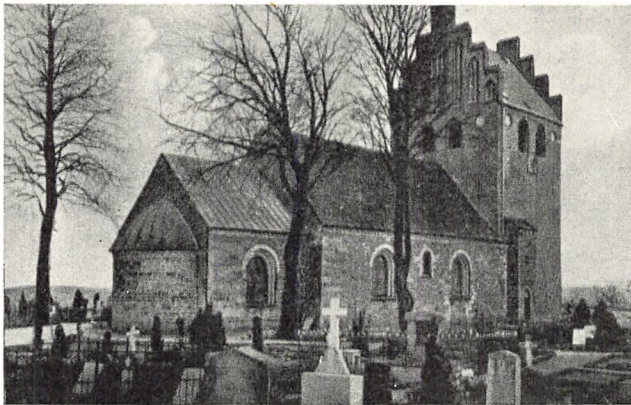
Vi takker for disse ting og lover at behandle dem med omhu. Vi takker ligledes kommunen for dens tilskud til foreningen og gårdejer Peter Olsen, Højbakkehus, for hans tilskud til dette årsskrift.

Værløse kirke

Af kommunelærer *Knud Nielsson*
(egne tegninger og fotografier)

Vi søger slægtens spor i stort og småt,
i flinteøksen efter harvens tænder,
i mosefundets smykke, plumpt og rå,
i kirkens kvadre lagt af brede hænder.
Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens ve og våde;
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog
og løfte mig en flig af livets gåde.

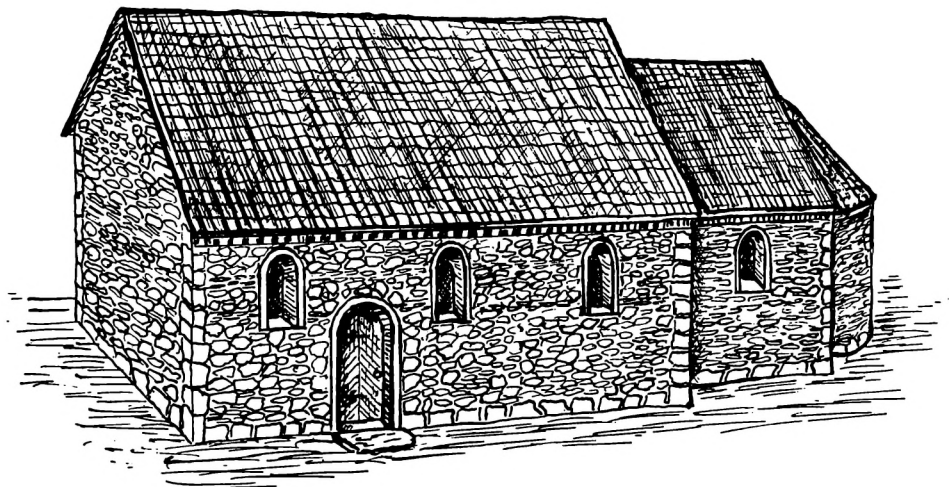
Jepppe Aakjær.

Værløse sogn havde indtil 1929 kun een kirke, nemlig Værløse kirke. I 1929 fuldendtes en ny kirke i Hareskovby.

Værløse kirke ligger i Kirke Værløse på det højeste punkt i byen. Det er ganske tydeligt, at også her ved dennes anlæggelse er fulgt den hævdundne, gamle skik at lægge Guds hus på et højt sted i sognet eller i byen, Kirkebakken.

Kirken er antagelig bygget under Valdemarerne, o. 1200, måske under Knud d. 6. (1182–1202) eller Valdemar Sejr (1202–1241), i hvert fald under Sjællands bisp, Peder Sunesøn, kort sagt i Danmarks store kirkebygningstid. Den opførtes i romansk stil (rundbuestilen) – tidens byggemåde – og bestod af skib, kor og apsis (korrunding). Byggematerialet er rå og huggede kampesten («gråsten», d. v. s.

Værlose kirke, som den kan tænkes at have set ud i sin oprindelige, romanske form.

granit), fundet på markerne, samt frådsten. Frådstenen er antagelig hentet fra de mange kilder omkring Roskilde fjord (f. eks. »Maglekilde«) og er væsentligt blevet anvendt i hjørnerne, da denne ret bløde sten har været relativ let at til-danne til brug her. Frådsten, iblandet enkelte kridtsten (limsten), er også lagt i bånd i murens øverste del. I korets vesthjørner er anvendt en del kridtkvadere.

Står man ved den gamle kirke, kan man – trods dens nuværende, ændrede form – godt danne sig et billede af den oprindelige kirkebygning. Skibet har været forsynet med tre små, rundbuede vinduer i langsiderne mod nord og syd. I vore dage ses endnu tre af skibets oprindelige vinduer, nu tilmurede: et på hver side af taget på det tilbyggede våbenhus på sydsiden (det tredje på denne side er erstat-tet med et større, blyndfattet vindue i rundbuestil). Mod nord ses det tredje op-

*Et tilmuret, romansk vindue ved våbenhusets tag mod vest.
Våbenhusets vestside er opført af kamp- og frådsten samt munkesten.*

rindelige vindue tilmuret midt på skibet (de andre to oprindelige på denne side er erstattet med to større, blyindfattede vinduer). I koret har der sikkert også været to oprindelige, romanske vinduer. Nu findes der to store vinduer i lighed med de øvrige i kirkens skib, nærmest i rundbuestil. I apsis har der været et rundt vindue, nu tilmuret, således at der på murens yderside ses en omsat plet, og på indersiden (bag altertavlen) står det som en blanding.

Indgangen til kirkerummet er i lighed med andre steder sket gennem to lave døre, en mod nord for kvinderne og en mod syd for mændene. Man ser endnu spor af den tilmurede kvindedør i skibets nordvæg under det vestligste vindue. Mandsdøren er blevet udvidet ved tilbygningen af våbenhuset.

Den oprindelige kirke (skib og kor) har – med undtagelse af den halvrunde apsis, der altid har haft halvkuppelhvælv – været forsynet med fladt bjælkeloft. På kirkens loft ses nu de afskårne bjælkeender; det øvrige af bjælkerne er fjernet for at give plads for krydshvælvingerne.

Om den oprindelige kirkes tagbeklædning vides intet, muligvis har den været tækket med bly, dog ved man, at apsis har fået ny tagkonstruktion, idet det oprindelige tag var halv-kegleformet, mens det nu er kvart-kugleformet.

Indvendig har kirken været smykket med romanske kalkmalerier. Disse blev ved en grundig istandsættelse af kirken i 1911–12 afdækkede, men atter overhvidtede, da det viste sig, at de var for dårligt bevarede til, at de kunne restaureres. En undersøgelse viste dog, at der på korets østvæg og i apsishvælvingen fandtes kalkmalerier fra o. 1200. De på apsishvælvingen var de bedst bevarede og viste Kristus i mandorla*), tronende på et højsæde, omgivet af evangelisttegnene og stående figurer; på hans højre side Maria og yderst en figur, der i venstre hånd holdt en stav med knop foroven, rimeligvis en ærkeengel. På Kristi venstre side sås ligeledes to figurer, antagelig Johannes og en ærkeengel. På væggen i apsis sås rester af en tæppedekoration, og selve apsisbuen var forsynet med en mæanderbort. – På korhvælvingerne afdækkedes kalkmalerirester, antagelig fra o. 1400–1450; de var meget svage, men havde tydeligt gotisk præg. På skibets langvægge har der også været kalkmalerier, antagelig malet o. 1250–1300. Disse har aldrig været overhvidtede; deres nederste del blev dækket, da krydshvælvingerne blev bygget, og resten kan endnu ses – meget utydeligt – på murens øverste del over krydshvælvene. Man kan se, at der omkring vinduerne har været malet arkader, og imellem disse står grupper af personer, men det er umuligt at tyde dem.

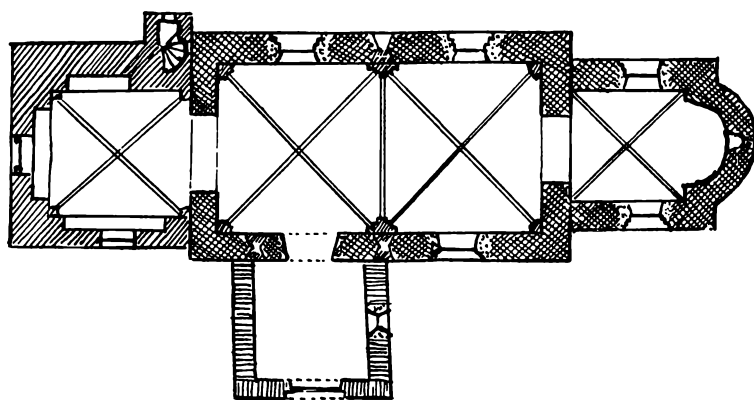
I kirken har der førhen været begravelser inde i selve kirken, under dennes gulv. Den ældste begravelse, man kender gennem de bevarede ligsten, er stedets

*) Mandelformet stråle-glorie.

præsts, Peder Jensøn Birckerod, der tillige med sin hustru, Kirsten Andersdatter, blev begravet d. 29. april 1673 (de var begge døde på samme dag). Desuden er der begravet flere præster og præstekoner samt et par mere borgerlige folk, en skovrider og en amtmand. Alle ligstenene fra kirkens gulv er nu rejst op ad væggene i koret eller uden for kirken på skibets sydmur for en enkelts vedkommende. Enkelte findes i våbenhusets gulv. (Jeg håber at kunne behandle disse begravelser og ligsten i et kommende årsskrift.)

Til den oprindelige kirke er der sent i middelalderen sket forskellige tilbygninger, som tidens skik var. Allerede o. 1200–1300 (unggotisk tid) er vindueslysningernes form ændret til spidsbue (gotisk stil). I 1400'ernes første del er tårnet antagelig blevet bygget, og koret er blevet forsynet med krydskvælvning. Våbenhuset er sikkert fra 1600'erne, i hvert fald væsentligt yngre end tårnet.

Vi vil nu i det følgende gennemgå kirkens enkelte dele. Desværre vil artiklen blive for lang, hvis kirkens inventar, klokkerne og kirkens præster skal udførligt omtales; men jeg håber på at få lejlighed hertil i en kommende artikel.

 romansk o. 1200.

 fra 1600'erne.

 gotisk 1400–1450.

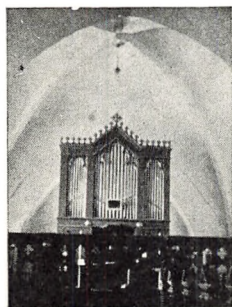
 af nyere dato.

Kirkens grundplan.

Tårnet er opført i vest af røde munkesten og flækkede, råttilhuggede kampesten (granit) i grunden, men uden sokkel; hist og her i hjørnerne ses en enkelt frådsten. Bygmesteren har anvendt det såkaldte »munkeskifte« – 2 løbere til 1 binder (se ill. s. 9), og tårnet er opført i gotisk stil – middelalderens byggestil – hvilket ses af de udprægede gotiske trappegavl samt af vinduerne og glamhullerne; af disse sidste er der to til hvert verdenshjørne. Trappegavlene har syv kamtakker, og den østlige gavl er med sine syv stavværksdelte højblændinger

med trappestik og spærstik den skønneste, idet den vestlige taggavl er meget simple dekoreret.

Tårnet er i tre stokværk, hvoraf det nederste udgør en del af kirkerummet og står i forbindelse med skibet gennem en spidsbuet arkade, smykket med kragbånd, en rundstav under en hulkant. I dette stokværk er den vestligste halvdel af gulvet hævet ca. 1 meter over kirkens øvrige gulv og forsynet med rækværk mod skibet. Dette såkaldte pulpitur stammer fra 1749 (bygget af snedker Jens Christensen, Værløse), efter at det tidligere pulpitur var sunket sammen under jubelfesten for den oldenburgske kongeslægts 300-års jubilæum i 1748. På pulpituret står kirkens godt hundrede år gamle orgel.

Værløse kirkes orgel.

Orglet er bygget af en orgelbygger Olsen og har eet manual, seks registre (stemmer), der rækker over fire okta-ver. Der findes desuden et anhangspedal, der spilles med fødderne; men der er ingen særlig stemme hertil. Orglet er forsynet med crescendo-anordning (svellesystem) til regulering af lydstyrken. Orglets piber, hvoraf der er 294, forsynes med luft fra en bælg, der betjenes af en bælgetræder.

Et gotisk vindue mod syd og vest giver lys til denne del af kirkerummet. Loftet udgøres af en smukt udformet krydshvælving, der i hjørnerne støtter sig på kraftige sokler; fra soklerne strækker sig ribber op mod hvælvingens top, hvor der i ribbekrydset findes et topkvadrat af kridt med cylindrisk nedhæng, på hvis underside der i relief er skåret en seksodded stjerne. Ribberne afsluttes forneden i hvert hjørne af konsoller, der er udformet som mandshoveder mod syd og kvindehoveder mod nord – måske betegnende kvinde- og mandssiden i kirken. De vestlige hoveder er de bedst udformede. Østvæggen er forsynet med spidsbuet skjoldbue, mens vest- og sydvæggens blændinger helt optages af vinduesnicherne og kun markeres ved rundstave.

Mod nord findes uden på tårnet en tilbygning med opgang til tårnets andet stokværk ad en smal, muret vindeltrappe. Døråbningen er fladbuet, men findes i en spidsbuet blænding. Oven over døren er murværket prydet af en »rullefrise« og en »savgakfrise« (se ill. s. 9).

I tårnets andet stokværk ses krydshvælvingens fire kupler. I skibets gavl, der består af kampesten, findes en rå udhugget indgang til skibets loft, hvor man ser bjælkekonstruktionen, der bærer taget, de otte kupler fra skibets to krydshvælvinger samt de før omtalte afskårne bjælkeender. Endvidere ses de ligeledes før omtalte rester af kalkmalerierne på skibets langvægge fra o. 1250–1300. Fra

tårnets andet stokværk fører en trætrappe op til tredje og øverste stokværk med klokkerne og tårnuret.

Der er to klokker, den store, der stammer fra 1594 og er ca. 104 cm i diameter forneden og 94 cm høj, og den lille fra 1615, der er ca. 94 cm i diameter og 73 cm høj. Klokkerne er lidt medtagne i randen og har været svejset en enkelt gang. Der er nogle »skår« hist og her, men i det store og hele må det siges, at de er velbevarede og har en meget smuk klang, en klang, som kun gamle klokker kan have. Disse to klokker har nu sammen i over tre hundrede år kaldt sognebørnene sammen til gudstjeneste i Herrens hus. De har ringet om sorg og glæde, krig og fred, kimet til fest og klemtet til brand.

Tårnurets skive vender mod nord – mod byen – og bærer årstallet 1882; selve værket er langt ældre, måske fra 1820, hvor det vides, at en urmager i Lille Værlose havde lavet et værk til opsætning i tårnet. Værket opgives også i Universitetets opgørelse over kirken i 1861. I rummet, hvor uret står, oplyser en inskription, at uret er opsat af urmager Bertram i København 22. dec. 1882. – Urets slagværk står i forbindelse med den lille klokke.

a

b

c

d

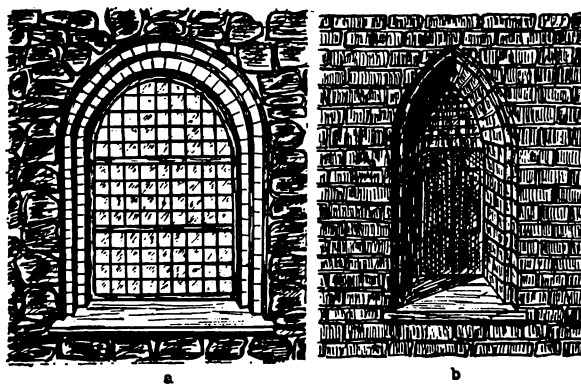
e

Mur-skifter og friser.

- a. Murstensskifte i tårnet, »munkeskifte«: 2 løbere – 1 binder.
- b. Murstensskifte i våbenhuset (fra østsiden), »krydsskifte«.
- c. Frise fra tårnøpgangen, »rullefrise« og »sautakfrise«.
- d. Frise fra våbenhuset, »sautakfrise«.
- e. Frise, der omgiver skib, kor og apsis foroven (af kalksten).

Tårnet er tækket med skifer, mens kamgavlene er tækket med tegl. For hundrede år siden var tårnet tækket med bly, men dette tag udskiftedes sidst i århundredet. – Tårnet er ca. 21,5 m højt, ca. 8 m vest-øst og 7 m nord-syd.

Det i 1600'rne tilbyggede *våbenhus* er opført af røde munkesten med undtagelse af en del af vestsiden, der er opført af kamp- og frådsten (se billedet s. 5). Skiftegangen, der er særlig tydelig i østsiden, er det såkaldte »krydsskifte«, og foroven er muren prydet af en frise af skråtstillede sten, »savtakfrise« (se ill. s. 9). Mod øst er våbenhuset forsynet med et romansk, blyndfattet vindue. Indgangen findes i sydsiden. Foran denne findes en gravsten, nedlagt som trædesten. I våbenhusets gulv findes også et par ligsten foran indgangen til kirkerummet. Gulvet er – ligesom skibets gulv – sænket ca. en halv meter under jordoverfladen. Våbenhuset er tækket med tegl og er 5,25 m langt og 6 m bredt.

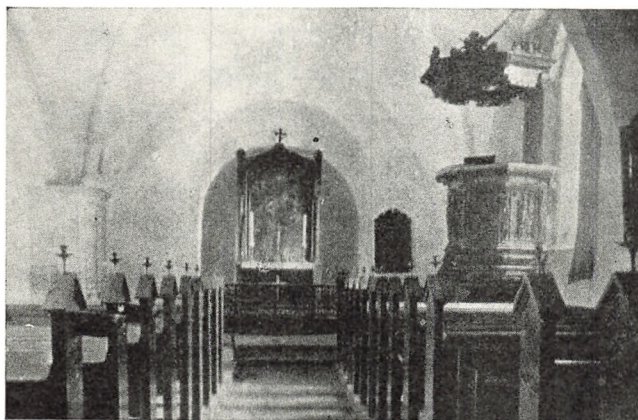
Eksempler på kirkens vinduer.

- a. Et af de nuværende vinduer i kor og skib i rundbuestil (romansk præg).
 b. Et af glamhullerne i tårnet. Det har nærmest gotisk præg.

Kirkens *skib* hører som nævnt til den oprindelige del af kirken og er opført af tilhuggede kampe- og frådsten; særlig i hjørnerne er der anvendt frådsten. Murene her er – som overalt i den romanske del – ca. en meter tykke, idet de er opført som »kassemure«, d. v. s. der er rejst en indre og en ydre skal, hvorimellem der er fyldt større eller mindre sten, støbt sammen i mørtel. I murens øverste del ses et par bånd af flade granit- og frådsten, og allerøverst krones muren af en kalkstens-konsolgesims (se ill. s. 9). Skibets loft dannes af to krydshvælvninger, der er ca. seks meter høje (fra gulv til toppunkt ca. ti meter). Disse hvælvninger er opført antagelig i 1400'ernes sidste del, senere end tårnet. De er stærkt kuplede, groft formede og støtter på mursokler, der er føjet til inden for den oprindelige mur. Mod nord findes i hver af de to skjoldbuer et rundbuet, blyndfattet vindue, og mod syd findes et lignende vindue og i en fladbuet arkade indgangen. I det sydøstlige hjørne står prædikestolen.

Prædikestolen er en meget smuk barok prædikestol af egetræ og udført på Chr. d. 4.s tid, antagelig o. 1530–45. Hovedudsmykningen udgøres af de fire evangelister, hver med sit ældgamle, traditionsbundne kendemærke.

I skibets nordøstlige hjørne står døbefonten og kirkens varmeapparat. Døbefonten er en romansk granitfont, smykket af en snor-reliefkant («tovsnoning»), den såkaldte Roskilde-type. Fonten er sikkert lige så gammel som kirken, men dens plads er ny. Oprindeligt stod døbefonten lige inden for kirkedøren, senere

Kirkens indre før istandsættelsen 1911–12.)*

På billedet ses de gamle stolerækker. På anden og tredje stolerække fra venstre ses de gamle indsamlingsbøsser. På alle stolene ses lysestager til anbringelse af levende lys. Ved koropgangens venstre side ses en snor til afspærring mellem skibet og koret. I skibets venstre hjørne ses kirkens tidligere varmeapparat.

Kirkens indre, som det er nu.

Man lægger mærke til den nye altertavleramme, de elektriske lysekroner samt de nye stolerækker og ændringerne ved nummertavlerne (blot en opmaling).

*) Ukendt fotograf.

er den måske – som det efterhånden blev skik – flyttet hen i tårnrummet, og først i den nyere tid har den fået sin nuværende plads. Den oprindelig 40 cm dybe fordybning (til neddykning af barnet) er nu dækket af et meget smukt dåbsfad af kobber (udført i året 1857 af L. Vieth efter tegning af Lorenz Frölich).

Langs skibets langsider står stolerækkerne adskilte af en midtergang. De nuværende stole er fra 1916 og er rødmaledede. Stolegavlene er enkelt udskåret og malet i lyse farver. Stolene fra før 1916 var ved midtergangen forsynet med lysestager til levende lys, der leverede lyset ved gudstjenester om aftenen og ved højtidelige lejligheder. Der er 150 siddepladser. Stolene i højre side (mod syd – mandssiden) er forsynet med knagerækker (til mændenes hatte); dette vidner om den tid, for endda ikke så længe siden, da mændene altid sad i højre og kvinderne i venstre side af kirken.

Gulvet under stolene er af træ og hævet ca. 15 cm over gangen; det øvrige gulv i gangen er af fliser, belagt med tæpper. I midten af hver krydshvælving hænger en stor messinglysekroner med 16 elektriske lamper, formet som levende lys; ved sidevæggene er der fire lampetter à tre lys, to ved hver langvæg. Ved indgangsdøren findes to indsamlingsbøsser af messing. Før 1916 sad der et par indsamlingsbøsser på den nordre stolerække midt for indgangen.

Under prædikestolen er degnestolen, der bærer årstallet 1916. I denne fandtes tidligere en gammel indsamlingsbøsse, en skuffe af træ, en såkaldt »pengetavle«, der anvendtes til ombæring i kirken ved indsamlinger.

Gammel indsamlingsbøsse.

På skibets nordvæg ses en udskåret egetræstavle forestillende Den hellige nadver. Dette meget smukt skårne, barokke arbejde er en fylding, sikkert postamentfeltet, fra en gammel altertavle fra 1625–50. Selve egetræsrammen, hvori det 33×104 cm store felt er indsat, er af nyere dato. På væggene hænger fire nummertavler, hvoraf de to stammer fra o. 1850, og de to andre er nyere kopier.

Skibets østvæg, triumfvæggen, er næsten helt optaget af indgangsportalen til koret, korbuen eller triumfbuen. Selve buen har romansk præg og er på overgangen mellem bueslag og karm forsynet med en meget enkelt profileret frise (»kragsten«). Triumfvæggen bærer ikke spor af nicher til sidealtre (fra den katolske tid), men der er ingen tvivl om, at de har været der, ligesom de ses i den nærliggende Måløv kirke, der er ført tilbage til sit oprindelige romanske indre. Skibet er 15 m langt og 9 m bredt.

I kirkens *kor* er gulvet hævet ca. en halv meter over det øvrige kirkegulv. Loftet dannes – som nævnt – af en krydshvælving fra 1400'ernes første del. I ribbekrydset i hvælvingens top hænger en ottearmet lysekroner. Rummet får lys gen-

nem to rundbuede, blyndfattede vinduer, et i nordvæggen og et i sydvæggen. Ved disse vægge står fire ligsten, to ved hver væg. (De har dækket over hvilestederne (i skibets gulv) for henholdsvis amtsforvalter Johan Peter Nordenberg, »Borupgård«, værlosepræsten Torben Lauritsøn Winding og hans hustru Dorothea Pedersdatter Bircherod, værlosepræsten magister Peder Jenssøn Bircherod og dennes hustru Kirsten Andersdatter samt præsten Jens Pedersøn Bircherods hustru Edele Margrethe Spend).

Korbygningen er nord-syd 6,75 m og øst-vest 5,25 m.

I koret står kirkens alter. Oprindeligt har det været et romansk stenalter (alterbord) prydet af et gyldent kors (som man ser det i Måløv kirke). Dette er blevet udskiftet med et træalter med udskåret tavle, hvoraf der som nævnt er bevaret et felt. Det nuværende alter er et moderne, glat panelskab, der bruges til opbevaring af forskellige genstande til brug ved gudstjenesten. Altertavlen forestiller Maria bebudelse og er malet af kunstmaleren Adam Møller som et kopi efter Karel von Mandern (død 1670). Fra 1869 til 1916 var dette billede indsat i en enkelt egetræsramme, som i 1916 blev erstattet af en rigt udskåret, forgyldt ramme, nærmest i renæssancestil, udført af Martin Borch.

Bag alteret findes den halvrunde *apsis*, der – set fra kirken – næsten dækkes af alteret. Loftet her udgøres af en halvkuppel af sten, som i regelmæssig rundbue slutter sig til korets østvæg. I apsisens bagvæg ses et tilmuret, rundt vindue i lighed med det, man ser bevaret i Farum kirkes apsis. Herfra er lyset – i det romanske alters tid – kommet ind gennem farvet glas til det gyldne kors på alterbordet, således at der har været ligesom en glorie om korsets midte.

Det var – som det vil erindres – her i apsis bl. a., at man i 1911–12 afdækkede og atter overhvidtede romanske kalkmalerier fra o. 1200.

I forrige århundrede var kor og apsis teglhængt, men sidst i århundredet, da kirken blev omtækket, blev tegltaget udskiftet med bly. Kor og apsis er ligesom skibet opført af tilhuggede kampe- og frådsten, og murene er ligeledes afsluttet af en kalkstenskonsol.

Alle vinduer i skib og kor er udvendigt indrammet af dobbeltbuer af kalksten (se ill. s. 10). Vinduerne i skibet stammer antagelig fra 1807, mens de i koret er fra 1854.

I 1800'erne stod murene i kirkens romanske del, skib, kor og apsis samt vestmuren i våbenhuset, overpudset og rødmalet, således at hele kirken var rød. Skibets østgavl havde 12 teglhængte kamtakker og korets østgavl 11. Disse trappegavle stammede sikkert fra o. 1500 og forsvandt, da kirkens mure i slutningen af forrige århundrede blev afrensede, og fremstod i deres oprindelige og nuværende skikkelse.

Uden om hele kirkebygningen går hele vejen rundt en ca. en meter bred brolægning.

Til kirken hører en nu overmåde smuk, velanlagt og velplejet kirkegård, en gammel og en ny del. Den nye del mod vest blev lagt til den oprindelige kirkegård i 1869–70, efter at jorden var købt fra gårdejer Jacob Pedersens ejendom. Lighuset, opført i gotisk stil, er opført 1886–87 og kirkens brændsels- og nødtøftsthus i 1927. Hele kirkegården er omgivet af en hvidtet munke- og kampestensmur tækket med tegl.

O. 1300 tilhørte kirken (og byen) Roskildebispen. Egnen var i det hele taget stærkt tilknyttet Hvideslægten, som bl. a. ejede »Knardrupgård«. I 1571 blev den henlagt under Københavns Universitet (til en teologisk professors underhold), og herunder forblev kirken, indtil den 1. oktober 1934 overgik til selveje under menighedsrådets forsyng, efter at Universitetet fuldtud havde istandsat den.

At den gamle, smukke kirke aldrig vil blive ført delvis tilbage til dens oprindelige skikkelse indvendigt, er vist givet. Dette er jo ellers sket med en del af de gamle kirker, f. eks. den nærliggende Måløv kirke. Men Værløse kirke mangler desværre de smukke og ejendommelige kalkmalerier, som i de andre kirker har fristet til en restaurering i romansk skikkelse.

At dette synspunkt også deles af kirkens mænd ses af provst Wagners bemærkning i kirkesynsprotokollen 15. nov. 1932. Han skriver bl. a. »... Kirken kan ikke ventes at ville blive ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse.«

Som vor gamle kirke er nu, fremtræder den også i en meget smuk skikkelse. Den er ikke stor og dens udsmykning ikke pralende, men dens enkelthed passer til landsbyen og landet, og vi må have lov at håbe, at eftertiden også vil værne om de historiske værdier, som sognets ældste bygning rummer.

Knud Nielsson.

Foruden egne undersøgelser af kirken er nedenstående forskningsmateriale anvendt til arbejdet:
Kirkebøgerne for Værløse Kirke og Sogn. (Landsarkivet).
Synsprotokoller 1799–1839, 1840–79. (Landsarkivet).
Beskrivelse over den af Kjöbenhavns Universitet tilhørende Kirke Værløse Kirke, optaget af Hoffmann og E. Hansen, 1861.
S. A. Claudi-Hansen: Undersøgelserbetning fra Værløse Kirke, dat. efteråret 1911.
Nationalmuseet (udg.). Danmarks Kirker, III, bind 1.
Poul Nørlund og Egmont Lind: Danmarks romanske Kalkmalerier.
M. Mackeprang: Døbefonte.
Thure Hastrup: Vore gamle Kirker.

Stednavne omkring Lille Værløse

Inde i Rigsarkivet findes markbog nr. 16 over Værløse sogn, dateret 1688.

Heri nævnes alle daværende vænge- og marknavne, og det ville være Historisk forening kærkomment, om læsere af denne artikel vil lade os vide, om nogle af disse er i brug endnu, måske i noget forandret form.

For at give et indtryk af, hvordan disse navne lyder, afskrives listen for Lille Værløse by, der i sin helhed rummer over 50 navne.

Det bemærkes, at der er anvendt samme stavemåde som i den originale markbog, der synes præget meget af det tyske sprog.

Bymarken bestod af tre vange, nemlig

1. Harsckous Wang.
2. Torens Wang.
3. Nørsckoufs Wang.

1. *I Hareskovvangen lå følgende åse:*

Audekilde Aas, Myng Aas, Breines Aas, Rack Ager Aas, Eeg Ager Aas, Beck Søe Aas, Sencklers Aas, Lille Byllis Aas, Myre Hesle Aas, Hymischebech Aas, Dals Aas, Byls Krog Aas (Bylle Krat), Refue Graus Aas, Sacls Aas, Lad Ager Aas.

2. *I Torens vang eller Torrens vang:*

Bye Tofft Aas, Kirke Stette Aas, Bølle Mose Aas, Tuere Marcks Aas, Fiske Kiers Aas, Fredas Ager Aas (eller Fredags), Espekiers Aas, Hjelm Hette Aas, Krog Hesle Aas, Sckadekiers Aas (Meen Hesle – Hougaards Aas), Dyresteens Aas, Toekiers Aas (Bredmose), Lou Agers Aas (Lou mose), Ellingekiers Aas, Lille Lou Agers Aas, Hougaards Aas, Grud Agers Aas.

3. *I Nørreskovvangen:*

Bystyckers Aas, Grettesteens Aas, Store Stengels Aas, Lille Stengels Aas, Store Lang Agers Aas, Lille Lang Agers Aas (Nørskou), Kalle Mose Aas, Nyresteens Wro Aas (Tyre Mose), Stengels Wro Aas, Stiis Agers Aas, Røvels Agers Aas, Pade Wigs Aas, Lille Padewigs Aas, Flintebiers Aas.

Dette var gennemgangen. Helt forståelige for et nutidsøre er navnene næppe, men en del af dem kan man vel oversætte til det sprog, man bruger i dag. Et navn som *Flintebiers Aas* ligger ligetil: En højderyg i landskabet kendetegnet ved mange flintesten. Et navn som *Refue Graus Aas* må være Rævegravsåsen. *Byls Krog* kan være Bøllekrogen, stedet hvor planten eller busken Bølle gror (en busk, der bærer frugt i lighed med tytte-, trane- eller blåbær). Det kan også være Bøllekrogen, et sted, hvor bøller (voldsmænd) holder til. Og endelig kan det være en forvanskning af Byledskrogen, d. v. s. krogen ved byens led. *Grud Ager* er sikkert Grusageren, et sted hvor groft grus var fremherskende (man har dette udtryk flere steder i landet). *Røvels Ager* er mere vanskelig at komme i lag med, men sandsynligvis må ordet stamme fra verbet at røgle, at stable, et sted hvor man tørrede tørv i røgler. Muligvis kan det også udledes af navneordet ryg, altså en særlig højrygget ås.

Mange af de nævnte marknavne er imidlertid meget vanskelige at tyde, men denne lille artikels opgave er heller ikke at skaffe klarhed på dette punkt, da den så let ville blive en større afhandling. Opgaven er at rette forespørgsel til Lille Værløses beboere for at få at vide, om nogen kender disse navne brugt i dag, og om nogen kender stedet, hvor markerne har ligget.

Desværre har vi ikke fra Lille Værløse – som fra Kirke Værløse og Bringe – kort fra før udskiftningstiden, hvor disse marknavne er afsat. Det ville derfor være af stor betydning, om vi kunne få navnene på Lille Værløse-kortet.

Karl K. Nielsen.

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1952

I årets løb

Den 3. februar 1952 havde Historisk Forening indbudt til en tur på Nationalmuseet. Besøget gjaldt oldtidssamlingen og var velbesøgt. Dette besøg skulle gerne danne indledningen til en række besøg derinde.

Generalforsamlingen holdtes 8. marts på Afholdshotellet, hvor valgene var genvalg. Det vedtoges på generalforsamlingen at forsøge en henvendelse til sognerådet om at overdrage os skolelokalet i Lille Værløse gamle skole. (Er senere bevilget os).

Efter generalforsamlingen talte fru Ville Christensen, Hillerød, om keramik gennem tiderne. Foredraget ledsagedes af gode lysbilleder.

Foreningen har som sædvanlig haft 2 vandreture og en sommerudflugt. Den første vandretur fandt sted søndag den 11. maj og var tilrettelagt som eftermiddagstur med mødested ved Værløsehus skovløberhus i Ganløse Ore. Turen, som gik gennem Oreskov og Terkelskov, strakte sig over 10 km og gjordes på ca. 6 timer med hvil og kaffe på Kalkgaarden.

Sommerudflugten fandt sted den 8. juni og gik til Frederiksværk-egnen. Vi var ca. 70 deltagere. Først besøgte vi Jørlunde kirke, hvor pastor Brovang gjorde rede for kirkens historie. Derefter besøgte vi Æbelholt Klosters ruinpark ved Tjæreby, Frederiksværk museum, Asserbo slotsruin, oldtidsvejen i Tibirke mose og endelig de store oldtidsmindesmærker i Valby Hegn ved Helsingør.

Efterårsturen, der fandt sted den 7. september, udgik fra Lyngby station og gik over Bastrup ruin gennem Krogenlund skov over Frynebro til Uggeløse Hegn. Borre voldsted blev besøgt og i Uggeløseskoven adskillige oldtidsminder bl. a. Ølhøj. Vi tog Slangerupbanen hjem fra Uggeløse trinbrædt.

Et bestyrelsesmøde afholdtes i Lille Værløse gamle skole den 24. november, hvor vi blev enige om årsskriftets artikler, og hvor formanden og hans hjælpere med foreningens historiske samlinger fik frie hænder med hensyn til udformningen af udstillingerne i det gamle skolelokale.

Der er kommet foreningen en mængde gaver i hænde, efter at vi fik overladt det gamle skolelokale. Det er næsten ugørligt her at nævne navnene på giverne, da en stor del af disse allerede har været nævnt i tidligere årsskrifter og fra hvem vi i år har fået mere. Nye navne er kommet til, og vi må nøjes med at offentliggøre deres gaver denne gang.

Fra fru Eriksen, Højgaarden, et gammelt sølvtøjsskab m. m. Enkefru Scharff, et skrivebord. Gårdejer Drevsen, Galgebakken, Knardrup, ca. en snes gamle genstande. Gårdejer Viggo Andersen, Annexgaarden, Kirke Værløse, og fra malmester Andersson, Bygaden, Lille Værløse, tømrer Knud Hansen, Lille Værløse, familien tømrermestrene Johannesen, Ellens Lyst, Lille Værløse, børnehaveforstanderinde fru Jensen, Lille Værløse, slagtermester Kondrup, Lille Værløse, gartner Niels Nielsen, Thyhytten, husejer Jens Larsen, Kirke Værløse, malermester Lypert, København, teglværksarb. Ferdinand Olsen, Bregnerød, Farum, husejer Valdemar Nielsen, Nygaardsvvej, Farum. Alle disse og mange, som ikke er nævnt i dette årsskrift, takker vi for de modtagne gaver, som vi har søgt at finde en så god plads til som muligt i den historiske samling.

Omkring den historiske samling

Da Historisk Forening den 30. september 1948 blev stiftet, hed det i formålsparagraffen, at foreningen ville søge at samle og opbevare genstande, der har lokalhistorisk interesse og tilstræbe at få oprettet et egnsmuseum.

Undertegnede var inden foreningen blev en realitet meget lidt stemt for denne tanke, og jeg husker, at jeg engang til een af Historisk Forenings fædre, hr. A. P. Grøn, sagde, at vi jo havde et udmærket museum i Ballerup.

Imidlertid gik det, som det vel ofte gør, at da jeg blev valgt som foreningens formand, kom interessen med arbejdet, og da cigarsorterer Vognsen, København, i længere tid havde arbejdet med begrebet Naturparken (egnen omkring Farum sø og Mølleåens øvre løb) og i disse planer ønsket anbragt en pavillon med en pædagogisk studiesamling, syntes jeg, at vi kunne samarbejde om denne plan.

Allerede samme år, som foreningen blev stiftet, fik vi tilsagn om mange gamle ting fra beboere i sogn og egn.

Imidlertid stod vi i den situation, at vi måtte bede giverne beholde tingene indtil videre, og dette resulterede desværre i enkelte tilfælde i, at sagerne havde lidt en del overlast, og at enkelte ting helt forsvandt, uden at vi senere kunne opspore dem.

I april måned 1952 søgte vi sognerådet om et lokale i den gamle skole i Lille Værløse, og allerede næste måned fik vi efter en velvillig forhandling overladt den gamle skolestue og gangbygningen.

Da skolens sommerferie var forbi, blev borde og skabe flyttet ud, og den 10. august tog vi lokalerne i brug til samlingerne. De første ting blev kørt til stedet.

Som hjælp til tingenes restaurering, konservering, afhentning, rensning, nummerering og katalogisering, havde jeg medlemmer af en københavns arkæologisk studiekulob samt andre.

Jeg skylder alle disse medarbejdere en tak for aldrig svigtende interesse. Hver søndag siden 10. august til åbningen af samlingerne den 15. februar 1953 har kontrollør H. T. C. Petersen og frue, København, modelsnedker A. Svendsen og frue, København, samt hr. og fru Andersen, Vindekilde, Søsum, hjulpet mig. Mange søndage har vi haft hjælp af fotograf Jeilsø og enkelte dage af el-instalator Hartmann, begge København, søstre Inge og Frida Olsen, Højbakkehus, Kirke Værløse, og enkelte andre, bl. a. tømrer Knud Hansen, Lille Værløse.

Også økonomisk er vi blevet støttet, dels af fhv. gårdejer Peter Olsen, Højbakkehus, Kirke Værløse, og dels af medhjælperne, idet disse af egne midler har købt papir, glas, krydsfiner, brædder, konserveringsvædske, fernis, petroleum, søm, bånd, etiketter o. s. v.

Vi har lavet en maskinskreven fortegnelse over givene og genstandene, som vil blive fremlagt, tilgængelig for alle, og det er meningen at skabe et kartotek, der ordnes på den måde, at der findes en genstands- eller emneliste og en navneliste, hvor nummeret på den skænkede ting er anført.

Ved afslutningen af arbejdet før åbningen havde vi ialt registreret 418 numre af forhistoriske ting, samt 425 numre historiske ting.

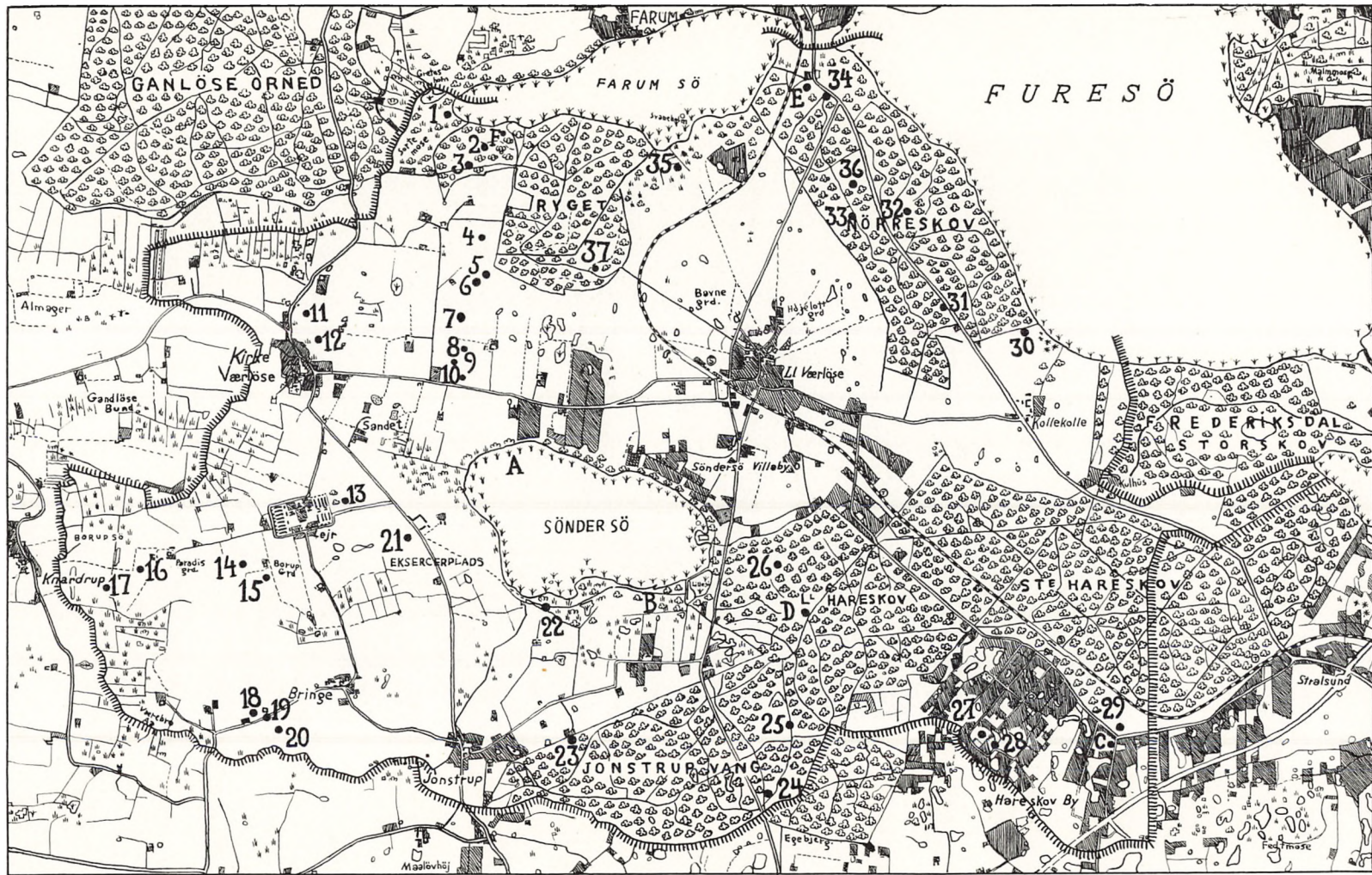
Et udmærket resultat ved den første milepæl og med god grund vil jeg endnu en gang takke såvel givere som medhjælperne og sognerådet, for velvilje og interesse.

Karl K. Nielsen.

(Foto: O. Jeilso)

*Interior fra de historiske samlinger
i Ll. Værlose*

Kort over sognets oldtidsminder

(Tegnet af kemigraf Ole Jacobsen, K. Værlose)

Oltidsminderne i Værløse sogn

Af kulsvier Karl K. Nielsen

Stigende økonomiske konjunkturer for vort land, fæstevæsenets ordning efter faste regler, udskiftningen, (d. v. s. det gamle jordfællesskabs afløsning med større sammenhængende marker omkr. 1775) samt endelig stavnsbåndets ophævelse 1788, gjorde, at de danske bønder fik større interesse i at få så meget som muligt ud af deres jord.

Man begyndte at indvinde agerland, hvor der før var pløjet udenom. Jordarealer blev rensat for sten og krat, vandlidende jord blev drænet, åløb reguleret, så mere engjord kunne udnyttes, og endelig kom turen til markernes høje og dysser, som blev sløjfede i mængde. Også i vort sogn er der sløjfet dysser og høje, kun et par enkelte er forblevet på deres plads fra oldtidens dage, og grunden til, at disse er urørte, skyldes sikkert den overtro, der var forbundet med disse høje.

I skovene er det gået lidt bedre for oltidsminderne. Skoven tilhørte staten, og ingen havde interesse i at fjerne højene og dysserne der for jordens skyld, dog er stenene i flere tilfælde frarøvet dem, idet de kunne kløves til overliggere til stenkister over bæk- og åløb. Der kunne laves lange stenbjælker af de største, og mange kunne bruges uden tilhugning, da gravkammerstenene altid var flade på den indvendige side.

I det følgende vil jeg med støtte af oplysninger fra Nationalmuseets arkiv gennemgå de i sognet bevarede, sløjfede og ødelagte dysser, høje og andre oltidsminder. På en kortskitse over kommunen vil de være mærkede med tallene 1–37, og redegørelsen begynder med nr. 1 nordligst i sognet og derefter gås mod syd til Kirke Værløse, Bringe, Jonstrup Vang, Hareskovene og Nørreskov – en lille rundrejse med andre ord.

Enkelte lokaliteter for oldsagsfund går med i fremstillingen mærkede med bogstaverne fra A–F i samme rækkefølge som tallene.

1. Lokaliteten Dronningholm, ligger ved vestenden af Farum sø og er arkæologisk interessant derved, at der er opsamlet flintaffald på den. Det er en holm, der ligger i et fugtigt engdrag ca. 2–3 m over terrænet og bevokset med gamle egetræer samt el, tjørn, hassel og birk. Adgang dertil er forbudt af ejeren.

2. Runddyse, findes i en granplantage i den såkaldte Præsteskov (en del af Ryget skov). Er stærkt ødelagt. Der findes rester af gravkammer uden overliggersten og enkelte store randsten (vogtersten) er bevarede. (Stenaldermonument).

3. Langdysse i Præsteskoven, ligger ved skovvejen på en karakteristisk jordhøjning, og er bevokset med ældre bøgetræer. Et gravkammer af kort, smal form uden overligger er bevaret. Dyssen har sikkert oprindeligt haft 2 kamre, men det ene er forlængst ødelagt, en hulning i højens overflade viser stedet. Et par meget store vogtersten ligger endnu på deres plads og gælder som østlige og vestlige endesten. (Stenalder).

4. Stærkt bevokset høj. Ligger lidt vest for Ryget skov. Det vides, at den har været bevokset i ældre folks minde. På gamle kort kaldes stedet omkring højen for Wilhøjs agre. Væksterne på højen er: Eg, ask, røn, tjørn, fuglekirsebær, hassel, ikke mindre end 4 vildabild (skovkrabber), underkuet bøgepurl, slåen, kaprifoleum og bregner. Urmager Larsen, Kirke Værløse, fortæller, at i hans barndom førte en sti i sneglegang til højens top og børnene legede skjul i vildniset. Højen ser ud til at have haft besøg af »skattegravere«, da der er spor af gravninger, oveni, men udgraverne er aldrig kommet så langt ned, som evt. grav og gravgods skulle ligge, så den er i en vis forstand urørt.

Højen er den yderste i en række af bronzealderhøje (syv ialt), hvis videre linieføring går over den nu forsvundne Laanshøj. Sådanne højrækker, mener man at kunne påvise, giver os oldtidens veje, der har fulgt disse. Højene har været lededyr i den tids trafik, eller også har oldtidens folk lagt deres døde langs den alfare vej. Fra Hvilehøj er der vid udsigt mod vest og syd. Roskilde domkirkes tårne ses.

5 og 6. På gården »Bøgely«s marker skal findes to overpløjede høje. I nr. 5 skal der ifølge Nationalmuseet være fundet en mandslang kiste af flade sten, og i nr. 6 gravkammer.

Urmager Larsen, Kirke Værløse, er født på gården og fortæller, at hans fader engang gravede i een af højene, hvilket af hans bedstefader blev taget meget ilde op. De måtte omgående dække til igen, og det blev med slående argumenter betydet dem, at det ikke gik oftere.

Man kan endnu se, hvor de to høje har været, når man kommer lidt på afstand. Det samme gælder for de næste fire numre.

7–8–9–10. Overpløjede høje, sikkert alle broncealderhøje, beliggende på Højgaardens marker. Stedet, hvor de tre sidstnævnte ligger, kaldes endnu for Højbakken.

Den førstnævnte tomt findes på det højtliggende parti af markerne. Det vides ikke, om der ved sløjfningen er fundet noget.

Nr. 8 menes at have indeholdt en mandslang kiste. I gårdens have findes en sten, som gårdejeren mener har været overliggeren til graven.

Nr. 9, stenbunke, hvori der fandtes brændte ben, rester af flere urner samt en håndledsring og et par dobbeltnapper af bronze. I høj nr. 10 vides ikke at være fundet noget.

11. Høj. På Lundsgaardens mark findes en høj, som endnu står i sin magt og vælde.

Den er blottet for trævækst, men syner alligevel fra sin plads videnom. Fredningssten er nedsat i højen.

12. Lige i nærheden af ovennævnte har ligget en høj magen til, som forlængst er sløjfet.

13. Laanshøj, nu forsvundet, har ligget hvor Værløselejren nu ligger, på vandtårnets plads. Er den eneste høj i sognet, som på generalstabskortet er nævnt ved navn. Stedet hed i 1780 Laadenhøjs agre.

(Foto: Henry Ambak)

Runddyssen i Ryget skov

14 og 15. På Værløse flyveplads har været to gravhøje, som har ligget på den nedbrændte og af militæret købte gård Borupgaards jord. Der vides ikke at være fundet noget ved sløjfningen.

16. På Paradisgaardens jord (moserne i Borup sø) er fundet talrige oldsager af ben (Mulleruptid ca. 6000 f. Kr.). Findes på Nationalmuseet.
17. Findested for 5 store flækkeknive af flint. Offerfund, Nationalmuseet.
- 18–19–20. Høj, stengrav og langdysse i Bringe. Alle sløjfede.
- Nr. 18 er en stengrav på flad mark, sat af fire sten.
- Nr. 19, en langdysse, der har givet navn til den også forsvundne Langdyssegaard.
- Nr. 20, næsten bortpløjet høj, sløjfet 1938.
- Omkring disse dysser og høje er fundet adskillige sten- og bronzeoldsager, som findes på Nationalmuseet.
21. Gravplads. Ved Hjortøgaard på Værløse flyveplads, fandtes i 1944 en kvindegrav fra romersk jernalder med lerkar og smykker af bronze, bl. a. en roset-fibula af sølv med runeindskrift. Fundet udførligt omtalt i Historisk Forenings årsskrift 1949.
22. Ved Søndersø, nærmere betegnet Bedstemoderholm, har muligt ligget en bygning fra middelalder. Borg eller jagtslot?
23. Langdysse i Jonstrup Vang, stærkt forstyrret, jord og sten er bortfjernet, en del randsten dog bevaret. En stor sten i et gravkammer bærer mærke af en stenhuggers mejsel. (Stenalder).
24. Langdysse i Jonstrup Vang. Alle randsten fjernet. Karakteristisk jordhøjning, hvis nordende omslutter et gravkammer med overligger. Det ser ud til, at gravkammeret oprindeligt er bygget på den naturlige terrænhøjde, og at højen siden er lagt omkring.
- Antagelig har der været for mange kvaler med at få gravkammeret frit, så skærveslageren har kunnet få fat i den mægtige overliggersten. Bevokset med et par gamle bøgetræer fyldt med indskårne navnetræk.
25. Runddysse. Ikke langt fra Gisselfeldtsbro på en bakke ligger sognets bedst bevarede stenaldermonument. Otte-ni randsten er bevarede og overliggerstenen er tilstede og dækker over et af sognets typiske gravkamre, den korte, smalle form. Dyssens overligger er dog skubbet så meget bort, at man har kunnet fjerne eventuelt gravgods. Enkelte oldtidsvejspor fører forbi dyssen. Ikke let at finde, da den er omgivet af ung egeskov.
26. Gravkammer i langdysse. Ligger på åsen Hejrebakken. Enkelte randsten findes, og det ses, at der oprindeligt har været to gravkamre. Oldtidsvejspor fører også her forbi stedet. (Stenalder).
- 27–28. Sløjfede høje i Hareskovby. Ved Skovmoseallé i Villa »Klinthøj«s have og skråt overfor på den anden side af alleen.
- En celt af bronze i privat eje stammer sikkert fra sidstnævnte.
29. Ødelagt oldtidsminde. Trekroner kaldet efter dets trekantede form. Hvad

det har været, er ikke let at sige, men det har været store og af arrene at se, måske en jættestue og en runddysse. En af skovvæsenet anlagt vej går gennem stedet.

30. Høj på Kollekolles mark nær Nørreskov, nu forsvundet.

31. Rest af runddysse i Nørreskov, ligger i grøften mellem vejbane og cyklesti.

32. Offerstenen. En granitblok i en bakkeskrænt, fredet af skovvæsenet, fordi der er fundet tre flintøkser ved siden af den. Økserne på Nationalmuseet. Offerfund. Nørreskov.

33. Slibesten, Nørreskov. Ret anselig kvartsitsten med en temmelig dyb hulning i stenen efter slibning. Pladsen omkring stenen er ryddet af skovvæsenet og adgang dertil sker ad en sti gennem en granplantage i nærheden af skovløberhuset, Skovhus.

34. Langdysse. Den store velbevarede langdysse, der ligger ved Frederiksborgvejen gennem Nørreskov, kendes af de fleste københavnere, som færdes på denne kant af vor egn. Den ligger højt på skrænten, og ved vejens udvidelse for nogle år siden kom den så tæt ved vejen, at skrænten måtte beskyttes med en stensætning.

Overligger, gravkammerets side- og endesten samt omtrent alle randsten er bevarede.

35. Runddysse i engen ved Farum sø. Jorden tilhører Bavnegaard i Lille Værløse.

Næsten utilgængeligt ligger denne dysse omgivet af sumpe. Selve stedet, hvor runddysse findes, har undergrund af ler, men hæver sig næppe $\frac{1}{2}$ m over det omgivende areal.

Selvfølgelig er dyssen ikke oprindelig bygget i en sump, men det vandlidende terræn skyldes, at vandstanden i Farum og Furesøen er opstemmet ved Frederiksdal, såsnart dette forhold ville ophøre, kom det til at ligge tørt. Oldtidsmindet er trods den gode beskyttelse siden 15–1600 tallet, alligevel en del ødelagt. Overliggersten findes ikke, og gravkammeret er defekt.

36. Langdysse i Nørreskov. Belliggende i nærheden af landevejen. Anlægget har haft to gravkamre, hvoraf det ene er bevaret, dog uden overligger. Det andet er fjernet. En del kæmpemæssige randsten er bevaret, og en del bærer kløvningsmærker.

37. Runddysse i Ryget. En smuk og karakteristisk dysse med overligger. Restureret af skovvæsenet. En skovvej går ind over nogle af randstenene, hvoraf en enkelt træder frem midt i vejbanen. Denne dysse er langt mere monumental end de i jorden nedgravede gravkamre, og tilhører en lidt yngre form end disse.

Oldtidsfund på kortet mærkede med bogstaver, skal her kortelig gøres rede for. Dog vil der ad åre i årsskriftet fremkomme en artikel om hulvejene, samt om de ældste redskabsformer fra oldtiden.

- A. Ved Søndersøs nordside blev der 1948 fundet en økse af urokseknogle med skråtstillet skafthul.
 Skænket af fhv. gartner Christensen, Rokkedyssehuset.
- B. Ved Søndersøs sydside blev i 1951 fundet en kølle af kronhjorttak. Skænket af købm. Vigenberg, »Tatol«, Lille Værløse.
- C. Ved Aavej i Hareskovby findested for stenalderoldsager.
- D. Rester af vejspor fra oldtid i Hejrebakkens skrænter.
- E. Rester af vejspor (hulveje) ved Fiskebæk.
- F. Rester af vejspor i Præsteskov. Nogle af de største og bedst bevarede i landet, ca. 10 spor side om side ned ad skrænterne, et par af dem særdeles dybe.

Udgravning af kælder

på slagtermester Kondrups ejendom i Lille Værløse

Af Karl K. Nielsen

I september 1950 blev jeg af sognefoged A. P. Grøn underrettet om, at nogle drenge havde fundet munkesten og kampestensfundamenter på grosserer Niensens ejendom, KLOSTERGAARDEN. En foreløbig undersøgelse viste imidlertid, at der ikke kunne være levninger af bebyggelse på stedet. Drengene blev derfor nærmere udspurgt, og det oplystes da, at vel havde de samlet munkesten op rundt omkring gården, men de fleste af stenene stammede dog fra en stenbunke på nabo-ejendommen, slagtermester Kondrups ejendom KLOSTERHUSET.

Flere af de ældre beboere i Lille Værløse mente at vide, at der på stedet sikkert måtte findes rester af et gammelt kloster, heraf navnene KLOSTERGAARDEN og KLOSTERHUSET.

Slagtermester Kondrups hustru, fru Else, der er opvokset på dette sted, som datter af ejendommens afdøde ejer hr. Foss, oplyste mig om, at der på stedet flere gange var fundet gamle genstande i jorden. Disse ting var samlet af dyrlæge Frederiksen, Bagsværd, og det var ham, der havde givet ejendommene navnene Klostergaarden og Klosterhuset.

Efter at slagtermester Kondrup og hustru havde givet tilladelse til en undersøgelse på stedet, begyndte jeg søndag den 24. september på arbejdet assisteret af lærer Hansen, Ballerup, samt smed Hansen, Måløv.

Der blev gravet en prøvegrøft af ca. 1½ m bredde midt på terrænet. Efter nogle timers gravning havde vi blotlagt en stribe af hovedstore granitsten, gående i retning øst-vest. De lå under pløjelaget. Der gravedes langs med disse stenrækker, og man nåede endepunkterne, uden at større ting kom for dagen. Der fandtes nogle rester af munkesten, munke- og nonnetagsten, potteskår, en mængde flaskeskår samt tre små blybarrer, sandsynligvis bly til indfatning af ruder.

Stenlægningen var ca. 10 m lang og ca. 50 cm bred, parallelt med denne række lå endnu en række sten, som var noget kortere ca. 3 m, men da muldjorden gik dybt ned, taler meget for, at der kan være optaget sten, måske de er blevet nået af ploven, dette gælder muligvis også syldstenene til gavlene, som ikke blev sporet noget sted.

Hen under aften gravedes nogle prøvekanaler forskellige steder på arealet, og vi kunde herefter konstatere, at vi stod overfor en kælder af ret anselige dimensioner, sat af kampesten og med en udvendig nedgang sat af tidligere brugte munkesten. Kældermurene var sat af ret anselige kampesten, så store som en mand kunne løfte dem på plads med besvær.

Murene havde en lille hældningsgrad udefter, hvilket gjorde, at de over alt stod fint.

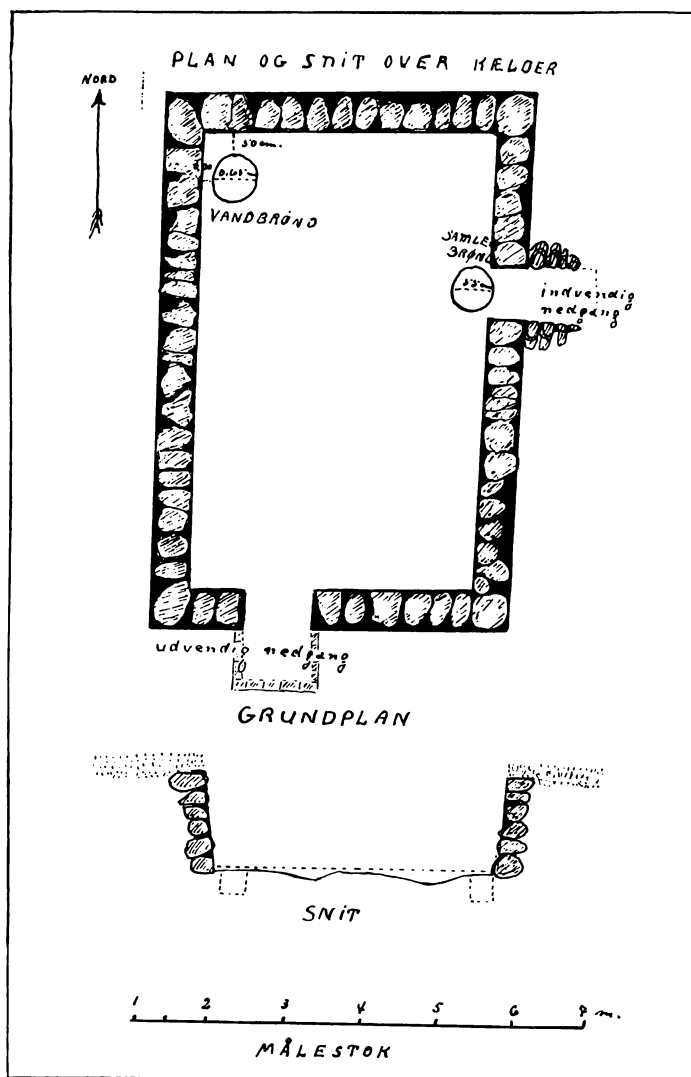
Vintervejr sinkede arbejdet en del, og vedvarende regnvejr i forårstiden fyldte udgravningen med vand, som havde vanskeligt ved at forsvinde i den lerfyldte undergrund, så først ved sommerens komme kunne arbejdet fortsætte for alvor.

Mange søndage måtte jeg arbejde helt alene, da det kneb med at skaffe arbejdskraft. Selvfølgelig skyldtes dette dels de små resultater, der kunne opvises, og dels at mange vel ikke kunne have interesse i at rode i den våde, kolde jord søndag efter søndag. Arbejdet med tømningen af kælderen var meget møjsommeligt, idet den var opfyldt af store sten, antagelig syldsten fra hele gården samt de to øverste skifter af kældermuren, der vel oprindelig har været ca. 2 m høje mod nu 1,30 m. Mellem stenene var der ler, som man kunne se stammede fra nedstyrtede vægge; der havde været kalket flere gange med hvidt, rødt og gult. Væggene har været lerstampede, og at dømme efter blokkene 30–50 cm tykke.

Gulvets brolægning var af små, kun håndstore sten lagt i sand. Enkelte steder var dog lagt en munkesten på fladen. Nøjagtig i midten af kælderen lå en stor flad granitsten, der sandsynligvis har dannet sokkel for en lodretstående loftbærende stolpe. Ved hjørnerne lå ligeledes ret anselige sten, der har båret lodretgående stolper til støtte for loftet, d. v. s. det ovenover liggende gulv. Brolægningen i kælderen havde i en afstand af 80 cm fra ydermurene en nedsænkning, der har dannet rendesten hele vejen rundt med fald til en brønd på østsiden, en samlebrønd, hvorfra tilløbet vand under fugtige perioder er hentet op i spande.

Brønden var beklædt med træ (måske en tønne?) og i den fandtes skår, der senere kunne sættes sammen til en halv krukke.

I det nordvestlige hjørne fandtes en anden brønd, der ganske givet har været

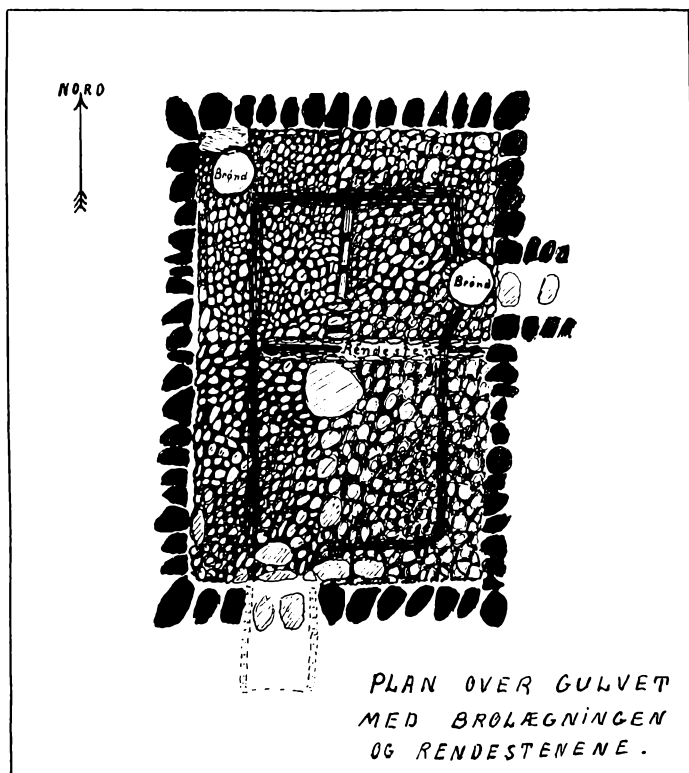
Skitse over udgravningen i Lille Værlose

gårdens køkkenbrønd. Den var under hele udgravningsarbejdet til stadighed halvt til trekvart fuld af rent vand; brøndens dybde under gulv 80 cm.

Jeg mener, at de nævnte slutninger med hensyn til brøndenes funktioner er rigtige, idet rendstenene førte udenom og bort fra den nordvestre, mens de førte direkte ned i den østre.

Søndag d. 27. maj blev gulvet rensat og stenpikningen kom frem, hvorefter det hele blev opmålt og fotograferet.

Magister Knud A. Larsen lovede at anmode eksperter fra Nationalmuseet om

at komme ud og se på udgravningen, og søndag d. 3. juni havde vi besøg af dr. Steensberg og ligeledes af magister Hans Stiesdal.

Efter at have set kakkell- og potteskår fremlagt hos mig, kunne hr. Steensberg fastslå, at intet var fra middelalderen, alt stammede fra 16–1700 tallet. Læge Djørup, København, der samme dag besøgte mig, oplyste, at nogle af skårene viste gl. engelsk fajance, Delfter fajance og tidlig Meissner og kinesisk porcellæn.

Dr. Steensberg mente, at kælderen ikke havde hørt til nogen helt almindelig bondegård, idet den var 6 fag bred. Det almindeligste var fire fag, altså samme bredde som de gamle bøndergårdes stuehuse.

En egestolpe i en udlænge til slagtermester Kondrups ejendom ville dr. Steensberg mene muligvis stammede fra det gamle stuehus. Den var af store dimensioner, og det kunne af taphullet ses, at den havde været brugt før. Den var også afkortet, så den viste at have været brugt til bærestolpe i et hus med højere loftshøjde, end

man almindeligvis brugte i datidens stuehuse, hvor der blev brugt tyndt og dårligt tømmer i meget smalle huse.

Hvor gammel kælderen er kan ikke siges, thi skårene er ikke nok til at datere den på, da disse kan være kommet lang tid efter en evt. brand og ført i kælderen ved udjævningsarbejdet. Der er fundet kakkelskår med renæssanceornamentik, primitive flaskeskår (halse, bunde), håndtag og ben af lerkar (stjertpotter), jdepotteskår, hoveder og rør af kridtpiber, store ben til jerngryder, håndmedede hængsler og søm, ildsprængt vinduesglas, der viser blyindfatning, samt skår af krukker og fade.

Om stedets navn, Klosterhuset, skal der her siges, at der næppe er hjemmel for at sætte det i forbindelse med munke og nonner, da et kloster uvægerligt ville være blevet omtalt i middelalderlige skrifter. Der findes kun et middelalderligt skrift, der fortæller, at kong Erik Klipping mageskiftede en gård i Lille Værløse med en gård tilhørende Esum kloster.

Det var denne gård, vi først troede at have fundet, for et sted i byen må den jo have ligget.